

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми. На сучасному етапі становлення країни, у зв'язку з переходом до ринкової економіки, побудовою демократичних процесів, серед пріоритетних завдань стоїть необхідність створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина України. Суспільна ситуація аномії, переоцінка значущості багатьох фундаментальних цінностей активізують увагу до питання соціальних потреб особистості та способів їх задоволення. Розв'язання зазначеної проблеми певною мірою сприяє інтеграції молодій людині в усі сфери суспільної діяльності, запобігає проявам девіантної поведінки, соціальної пасивності, кризових станів, пов'язаних з фрустрацією та депривацією.

Проблема розвитку потреб, зокрема соціально спрямованих, є однією з центральних у педагогічній та віковій психології, оскільки від її вирішення залежить ефективність здійснення виховної роботи, спрямованої на реалізацію завдань Державної національної програми «Освіта: Україна ХХІ століття».

Проблематика потреб започаткована у працях таких вітчизняних учених, як О. А. Гордон, О. Ф. Лазурський, М. М. Ланге, В. Г. Лежньов, С. Л. Рубінштейн, І. М. Сеченов; у значній мірі вона відображена в інформаційній теорії емоцій (П. В. Симонов); теоріях діяльнісного походження мотиваційної сфери (О. М. Леонтьєв); концепції ставлень (В. М. Мясіщев); культурно-історичній теорії (Л. С. Виготський); теорії установки (Д. М. Узнадзе); у дослідженнях ролі волі (В. К. Калін, Ш. Н. Чхартишвілі, М. І. Філіпов) та емоцій (В. Г. Асєєв, Г. О. Варганян, В. К. Вілюнас, С. С. Занюк, К. Е. Ізард, Є. П. Ільїн, М. Ш. Магомед-Емінов, С. Д. Максименко, В. С. Мерлін, О. П. Саннікова, Хайнц Хекхаузен, О. Я. Чебикін та ін.) в мотивації діяльності. Психолого-педагогічний і психолого-акмеологічний аспекти розглядаються в працях К. О. Абульханової-Славської, Б. Г. Ананьєва, Г. І. Аксьонової, О. О. Бодальова, Л. І. Божович, А. О. Деркача, В. С. Ільїна, Н. В. Кузьміної, Л. Г. Лаптева, А. К. Маркової, Н. В. Рогової, В. Д. Шадрикова, Ю. В. Шарова, Г. І. Щукіна, П. М. Якобсона. Проблеми соціальної обумовленості потреб людини досліджено в працях В. А. Гузенко, Г. Г. Дилигенського, А. Г. Здравомислова, Д. А. Кікнадзе, В. С. Магуна, Б. Ф. Ломова, Н. М. Михайлової, В. О. Ядова. У зарубіжній літературі серед найбільш відомих дослідників проблематики потреб та мотивації діяльності слід назвати Ф. Герцберга, М. Дауголла, Д. Дьюї, Е. Клапареда, К. Левіна, Е. Лоулера, Д. Макклелланда, А. Маслоу, Д. Медоуза, Х. Мюрея, Ж. Нюттена, К. Обуховського, Л. Портер, К. Роджерса, В. Франкла, З. Фрейда, Х. Хекхаузена та ін. Проте, незважаючи на розробленість проблеми та визнання провідної ролі потреб в активізації діяльності, різноплановими та суперечливими залишаються погляди щодо соціально спрямованих потреб особистості, існує термінологічна невизначеність поняття, відсутня єдина точка зору на зміст і класифікацію, дієві механізми та чинники їх розвитку.

Переважає частина дослідників вважає, що найбільш значні якісні зміни у системі потреб, порівняно з іншими онтогенетичними періодами, відбуваються в юнацькому віці в результаті трансформацій афективної, вольової та ціннісно-сміслової сфер особистості. Необхідність ґрунтовного вивчення соціально спрямованих потреб у цьому віці посилюється й унікальною ситуацією розвитку

особистості, яка пов'язана з нормативною необхідністю прийняття та засвоєння ролі дорослої людини (І. В. Дубровіна, І. С. Кон), позиції активного суб'єкта соціальних процесів у суспільстві (М. Й. Боришевський).

Наукова значущість зазначеної проблеми, недостатня розробленість з огляду на її багатоаспектний характер зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Психологічні особливості розвитку соціально спрямованих потреб особистості у юнацькому віці».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження виконана відповідно до наукової програми кафедри теорії та методики практичної психології «Теоретико-методологічні основи становлення особистості психолога в системі фахової підготовки», що входить до тематичного плану Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (номер державної реєстрації 0109U000192). Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (протокол №3 від 28.10.2010 р.) та узгоджена бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №8 від 30.11.2010 р.). Автором проводилось дослідження особливостей розвитку соціально спрямованих потреб особистості у юнацькому віці.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити соціально спрямовані потреби особистості у юнацькому віці, розкрити особливості їх розвитку.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми соціально спрямованих потреб, визначити вікові особливості їх прояву та розробити теоретичну модель розвитку цих потреб у юнацькому віці.

2. Розробити програму емпіричного дослідження, скомпонувати релевантну меті і завданням комплексну систему дослідницьких процедур, створити та апробувати оригінальну методику діагностики соціально спрямованих потреб.

3. Емпірично визначити особливості розвитку соціально спрямованих потреб у юнацькому віці, з'ясувати їх місце у структурі потреб, а також зв'язки з рисами особистості.

4. Створити та апробувати програму з розвитку соціально спрямованих потреб у юнацькому віці.

Об'єкт дослідження – мотиваційно-потребова сфера особистості у юнацькому віці.

Предмет дослідження – соціально спрямовані потреби, особливості їх розвитку в юнацькому віці.

Гіпотеза дослідження: Розвиток соціально спрямованих потреб визначається діалектичним протиріччям між сформованими соціальними потребами як результатом взаємовідносин із соціумом та потребами належності до соціумного доквілля з мотиваційними настановами самоактуалізації в ньому. Розвиток соціально спрямованих потреб у юнацькому віці буде ефективним за умови оволодіння стратегією, тактикою, засобами та способами їх задоволення шляхом цілеспрямованого усвідомлення.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: принципи особистісно-діяльнісного підходу (Л. С. Виготський, С. Л. Рубінштейн); загальнотеоретичні положення про особистість як активний суб'єкт життєдіяльності (Б. Г. Ананьєв); теоретичні та методологічні положення щодо проблеми мотивації (Л. І. Божович, В. К. Вілюнас, Б. І. Додонов, Є. П. Ільїн, О. М. Леонт'єв, А. К. Маркова та ін.); вчення про нужду як емоційно-потребову мотивацію (С. Д. Максименко); положення інформаційної теорії емоцій (П. В. Симонов); теорії ставлень (В. М. Мясищев); соціально-когнітивної теорії (Альберта Бандура) для розкриття значення імітації, наслідування, ідентифікації та мотиваційних і когнітивних факторів як пояснення суб'єктності поведінки особистості в контексті соціальних ситуацій (Дж. Роттер).

Методи дослідження: *теоретичні* (теоретико-методологічний аналіз проблеми, систематизація даних наукових літературних джерел, їх порівняння та узагальнення); *емпіричні* (спостереження, бесіда, тестування); *розвивальні* (соціально-психологічний тренінг, діалогічне спілкування); *методи математичної обробки емпіричних даних* (лінійний кореляційний аналіз Пірсона, вирахування t-критерію Стюдента). Статистичний аналіз даних здійснювався за допомогою комп'ютерних пакетів статистичних програм Statistika 6.0 та SPSS.

У дослідженні використовувалися такі психодіагностичні методики: для визначення ступеня вираженості соціально спрямованих потреб – «Потреба у спілкуванні» (Ю. М. Орлов, В. І. Шкуркін, Л. І. Орлова); «Оцінка потреби у схваленні» (Ю. Л. Ханін); «Шкала оцінки потреби в досягненні» (Ю. М. Орлов); для діагностики ступеня задоволеності основних потреб – «Метод парних порівнянь» (В. В. Скворцов), актуальності та задоволеності соціально спрямованих потреб – оригінальна методика «Аналіз соціально спрямованих потреб особистості»; для вивчення властивостей особистості використано 16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттела.

Дослідження проводилося на базі Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Вибірку дослідження склали 200 респондентів: студенти 1–5 курсів, віком від 17 до 21 років; з них 108 – дівчата та 92 – хлопці.

Наукова новизна одержаних результатів:

вперше визначено поняття «соціально спрямовані потреби», розкрито його зміст та значення; на основі принципів особистісно-діяльнісного підходу теоретично обґрунтовано і розроблено модель розвитку соціально спрямованих потреб особистості юнацького віку; аргументовано, що уособленням головного протиріччя і детермінантою розвитку соціально спрямованих потреб є система «результат (сформовані потреби як результат взаємовідношень із соціумом) – процес (те, що актуально, знаходиться у постійних змінюваних взаємовідносинах особистості і соціуму)» та ступінь усвідомлення соціальних потреб, що стає основою особистісного зростання; описано рівні розвитку (актуальності – неактуальності та задоволеності – незадоволеності) соціально спрямованих потреб у осіб юнацького віку; встановлено вікову диференціацію в характеристиках соціально спрямованих потреб у період ранньої та зрілої юності;

уточнено класифікацію соціально спрямованих потреб (потреба у схваленні,

спілкуванні (приналежності), владі (домінуванні), досягненні успіхів (визнанні), визначено їх місце у потребовій сфері особистості юнацького віку; доповнено уявлення про співвідношення потреб та рис особистості;

– дістало подальшого розвитку уявлення про потребу сферу особистості, шляхи оптимізації її розвитку в юнацькому віці, що забезпечує засвоєння соціальних норм, професійне самовизначення, самореалізацію, формування суб'єктної життєвої позиції.

Практичне значення одержаних результатів. Розроблена та апробована оригінальна психодіагностична методика «Аналіз соціально спрямованих потреб особистості» (АССПО), використання якої забезпечує адекватність уявлень про стан актуальності та задоволеності основних соціально спрямованих потреб особистості: у схваленні, спілкуванні (прийнятті), досягненні (визнанні), владі (домінуванні). Самостійну практичну цінність має розроблена програма, яка призначена для подолання станів фрустрації та стимулювання розвитку соціально спрямованих потреб у студентської молоді. Програма може використовуватися в практичній діяльності психологічних служб, соціальними працівниками, педагогами з метою побудови та реалізації допомагаючих і корегуючих стратегій в процесі особистісного самовизначення осіб юнацького віку.

Результати дослідження знайшли практичне втілення у таких навчальних закладах: Одеському національному університеті імені І.І. Мечникова (акт № 06.08-01-453 від 05.03.2013 р.); Одеському державному університеті внутрішніх справ (акт про впровадження від 25.05.2013 р.); Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К.Д. Ушинського (акт № 2 від 20.03.2013 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження доповідались на: Міжнародній науково-практичній конференції «Психологічна освіта в системі вищої школи» (Одеса, 2009), Міжнародній науково-практичній конференції «Толерантність як основа соціальної безпеки» (Одеса, 2009), II Міжнародній науково-практичній конференції «Когнітивні процеси та творчість» (Одеса, 2009), III Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми переживання життєвої кризи» (Ніжин, 2011), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми рекреаційної психології дитинства» (Одеса, 2011, 2012), II відкритому міжнародному науковому форумі «Сучасні тенденції в педагогічній освіті і науці України та Ізраїлю: шлях до інтеграції» (Одеса, 2011), на засіданнях кафедри теорії та методики практичної психології (2008–2013) і науковому семінарі Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (2013).

Публікації. Основний зміст дисертаційного дослідження висвітлено у 7 публікаціях, з них 6 статей опубліковано у фахових наукових виданнях України.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 191 сторінку тексту. Основний зміст дисертації викладений на 166 сторінках комп'ютерного тексту. Робота містить 19 таблиць та 7 рисунків, 3 додатки на 4 сторінках. Список джерел (218 найменувань) займає 21 сторінку.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми дослідження та обраного напрямку дисертаційної роботи, визначено її мету, завдання, об'єкт, предмет, гіпотезу, методологічні підходи; вказано використані методики, висвітлено наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дослідження; подано відомості про апробацію результатів дослідження, впровадження їх у практику та публікації за темою дисертації.

У *першому* розділі роботи **«Концептуальні засади психологічного дослідження соціально спрямованих потреб особистості юнацького віку»** охарактеризовано сучасний стан розробки проблеми, здійснено теоретико-методологічний аналіз підходів до дослідження потреб особистості та їх класифікації; визначено теоретичні позиції щодо сутності поняття потреби, теоретично обґрунтовано модель розвитку соціально спрямованих потреб особистості у юнацькому віці.

Питання дослідження потреб знаходиться у взаємозв'язку із проблемою мотиву та мотивації. У сучасних концепціях мотивації представлені потребові (Г. Мюррей), біхевіористичні (Б.-Ф. Скіннер, К.-Л. Халл), когнітивні (У. Джемс, Д. Є. Берлайн, Дж. Хант, Х. Хекхаузен), психоаналітичні (З. Фрейд, К.-Г. Юнг) та діяльнісні підходи (Л. С. Виготський, С. Л. Рубінштейн, Г. С. Костюк).

Аналіз проблеми потреб з позицій особистісно-діяльнісного підходу вказує на те, що згідно з відображенням структури причини у структурі наслідку зміст потреби є суб'єктивною трансформацією способу дії із її предметом (Л. І. Божович, Л. К. Велитченко, Т. В. Говорун, О. М. Леонтьєв, С. Д. Максименко, В. А. Роменець, В. О. Татенко, Т. М. Титаренко), в якому позитивні емоції у відповідь виконують функцію підкріплення (Б. І. Додонов, П. В. Симонов).

У психології соціальними потребами називають ті, які мотивують особистість до міжособистісної взаємодії, структурними складовими яких є почуття, думки та поведінка (Е. Аронсон, В. В. Москаленко), установки (Д. М. Узнадзе), диспозиції (В. О. Ядов). Поняття соціально спрямовані і соціальні потреби взаємопов'язані між собою, оскільки їх філо- і онтогенез зумовлені функціонуванням людини в соціумі, вони є наслідком адаптації людей до життєдіяльності в малих і великих групах (К. О. Абульханова-Славська, Л. І. Божович, М. І. Лісіна, Б. Ф. Ломов, Д. Майерс). Розглядаючи соціальні потреби і соціально спрямовані потреби як протилежності у складі функціональної системи, що забезпечує постійне здійснення інтерактивних відносин суб'єкта з оточенням, ми тим самим не тільки вказуємо на взаємне проникнення цих протилежностей у функціональній системі, але й на *подібність* будови соціальних та соціально спрямованих потреб.

З огляду на теоретичні підстави досліджень встановлено, що основну ознаку соціально спрямованих потреб становить розвиток суб'єктності людини відповідно до вимог соціумного існування в рамках власного уявлення про належне та бажане. Визначено, що ці потреби існують в особистісно-діяльнісній сфері інтерактивних відношень із соціумом, системним результатом яких є розвиток особистості та діяльності людини відповідно до їх змісту і рівня актуальності (В. А. Гузенко, В. С. Магун, Д. Й. Фельдштейн, Л. М. Фрідман).

Встановлено, що виникнення і розвиток потреби є відповіддю суб'єкта на

об'єктивні вимоги. У випадку із зворотним впливом ми певним чином зустрічаємось із визнанням вибіркового ставлення суб'єкта життєдіяльності до попереднього досвіду при виконанні актуальних завдань, які відповідають спрямованості особистості і, отже, вказують на її потреби. Згідно із цим судженням, соціально спрямовані потреби можна не тільки розглядати як психічний феномен суб'єкт-об'єктної взаємодії, але й стверджувати про їх інтерактивну природу і, отже, про інтерактивність як їх найбільш суттєву загальну ознаку.

На основі виокремлених ознак та теоретичного аналізу понять потреб уточнено загальну характеристику досліджуваного явища та подано його визначення. Відтак, соціально спрямовані потреби – це інтернальний регулятор соціального буття людини, який допомагає відновити порушену рівновагу між суб'єктом і соціумним середовищем при відсутності бажаних умов, відповідних його власним уявленням про себе і власну соціальну значущість, які визначають особливості його реакції у відповідь.

Більшість учених вважають, що формування нових потреб відбувається на основі вже існуючих природжених потреб (Л. І. Божович, О. К. Дусавицький, В. І. Слободчиков, М. О. Тих, Ш. Н. Чхартишвили). Потреби у фізичній, перцептивній та емоційній активності відіграють роль біологічних передумов для розвитку потреб соціального рівня (Л. І. Божович, П. В. Симонов, Р. Френкін). Наявність вихідних потреб, що модифікуються, є необхідною умовою розвитку і ускладнення мотиваційної сфери. Загалом, можна констатувати, що сформовані потреби автоматично породжують відповідні їм нові, стосовно до обставин, які змінюються. Мотиваційна сфера розвивається шляхом відбору та зміцнення певних потреб та послаблення інших, таким чином у кожної людини формується унікальна ієрархічна система потреб (Г. Г. Дилигенський).

До переліку соціальних потреб належать: згідно з Д. Макклелландом – мотивація досягнення (потреба в успішності), мотивація афіліації (потреба у приналежності), мотивація влади (потреба у владі); згідно з С. Фіске – потреби у приналежності, контролі, розумінні ситуації, досягненні та довірі до оточуючих; згідно з Е. Фроммом, – потреби у самоствердженні, людських зв'язках, прихильності, самоусвідомленні системі орієнтації та об'єкті поклоніння. Критичне переосмислення та інтеграція вказаних, а також інших існуючих класифікацій дозволили дійти висновку, що до переліку основних соціально спрямованих потреб особистості у юнацькому віці слід віднести: потреби у схваленні, приналежності (спілкуванні), досягненні успіху (визнанні), владі (домінуванні).

Виходячи з узагальнення проаналізованої літератури встановлено, що саме юнацький вік є сенситивним періодом для розвитку потребової сфери особистості. У юнаків та юнок відбувається становлення самосвідомості і стійкого образу Я, яке включає ставлення до самого себе, самооцінку зовнішності, розумових, моральних, вольових якостей, усвідомлення своїх достоїнств і недоліків, свого місця у соціумі, зростає значення індивідуальних контактів і прихильностей при збереженні великої ролі колективно-групових форм відносин з однолітками (І. С. Кон, Е. Еріксон). Ми вважаємо, що соціально спрямовані потреби виступають внутрішнім організуючим принципом соціального буття особистості юнацького віку та знаходять своє відображення у прагненні самостійності, самовизначення, самоактуалізації, бути

емоційно прийнятним, відчувати впевненість, приналежність, уникати осуду, впливати на оточуючих. Тому як системотвірні ознаки в дослідженні соціально спрямованих потреб юнацтва визначено: а) вплив суб'єкта на соціум в реалізації потреби у владі (домінуванні); б) вплив соціума на суб'єкт, що сприймається відповідно до потреби у схваленні; в) встановлення реципрокних відношень між суб'єктом і соціумом як реалізація потреби у спілкуванні (приналежності, міжособистісної взаємодії) та потреби у досягненні (визнанні, успішності, повазі).

Методологічні та теоретичні узагальнення дозволили створити модель розвитку соціально спрямованих потреб особистості у юнацькому віці, що представлена на рис. 1.

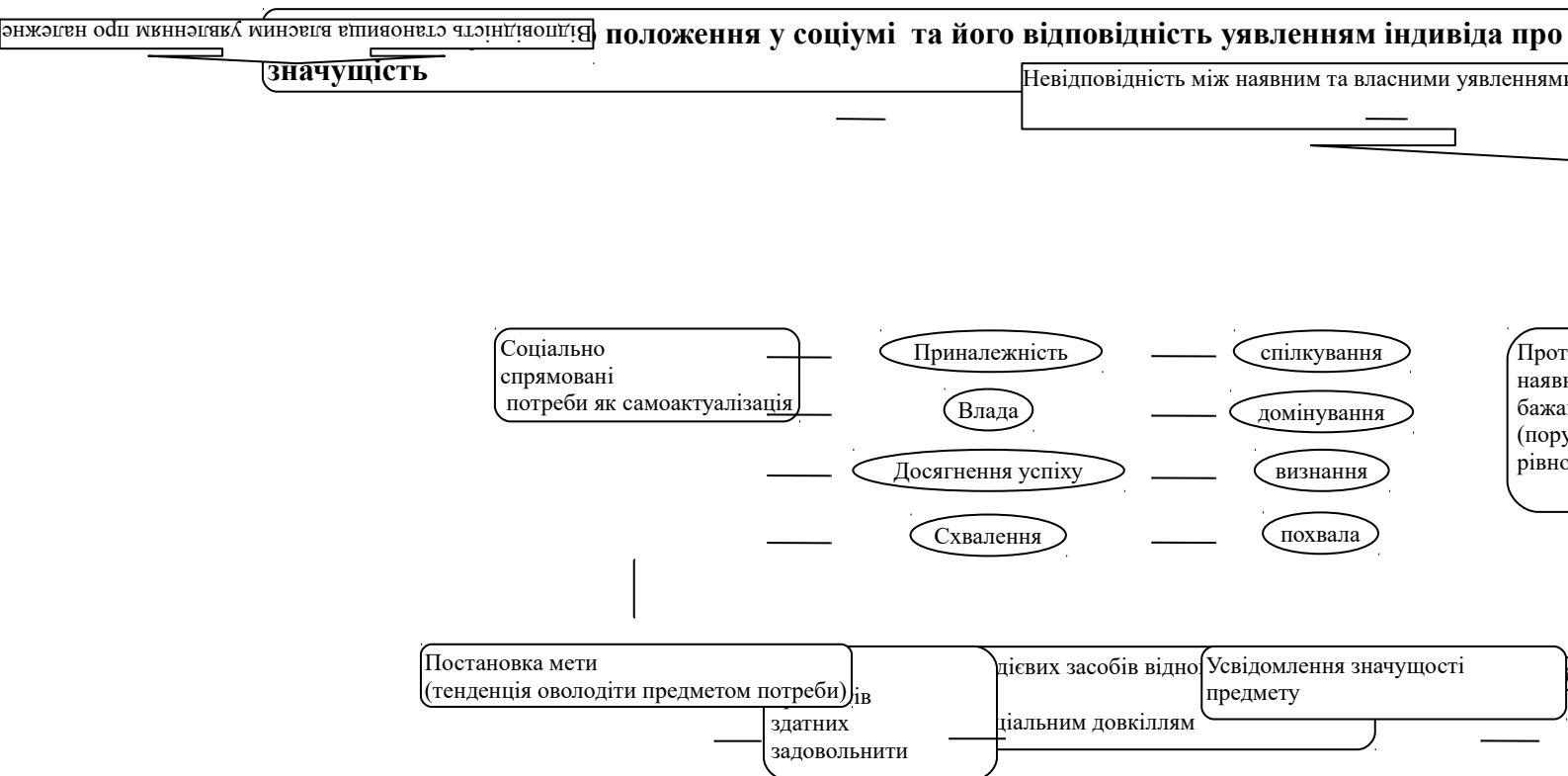

Рис. 1. Теоретична модель розвитку соціально спрямованих потреб у юнацькому віці

Показано, що соціально спрямовані потреби суб'єктивно переживаються юнаками як протиріччя між власними уявленнями про належне і, отже, суб'єктно ціннісне, та об'єктивним становищем речей. Вирішення цього протиріччя відбувається шляхом постановки мети на основі усвідомлення значущості предмета соціально спрямованої потреби, активації механізмів пошуку, мобілізації енергії з метою оволодіти предметом потреби. У результаті невідповідності об'єктивного становища бажаному виникає фрустрація. Порушення рівноваги між суб'єктом і соціумом спонукає індивіда до пошуку та освоєння засобів, за допомогою яких, на його думку, рівновага може бути відновлена.

У другому розділі «Емпіричне дослідження прояву соціально спрямованих потреб у юнацькому віці» наведено зміст організації дослідження, обґрунтовано вибірку, описано методичну процедуру дослідження потребової сфери юнаків, а

також представлено розробку і апробацію оригінальної діагностичної методики «Аналіз соціально спрямованих потреб особистості» (АССПО). Здійснено аналіз емпіричних даних та їх інтерпретацію, що розкриває психологічні особливості розвитку соціально спрямованих потреб, їх диференціацію у ранньому та зрілому юнацькому віці і характер взаємозв'язку з властивостями особистості.

Спираючись на уявлення про домінуючі на даному віковому етапі потреби особистості, нами сформовано комплекс діагностичних методик, які дозволяють дослідити потребу сферу юнаків та юнок. Також для дослідження соціально спрямованих потреб було розроблено та стандартизовано оригінальну діагностичну методику, яка дозволяє проводити оцінку: а) усвідомлення потреби; б) задоволеності потреби; в) актуальності потреби.

У результаті поєднання показників вимірювання *актуальності* соціально спрямованих потреб та їх *задоволеності* утворюються чотири зони, за якими здійснюється оцінка рівня розвитку потреби (рис. 2).

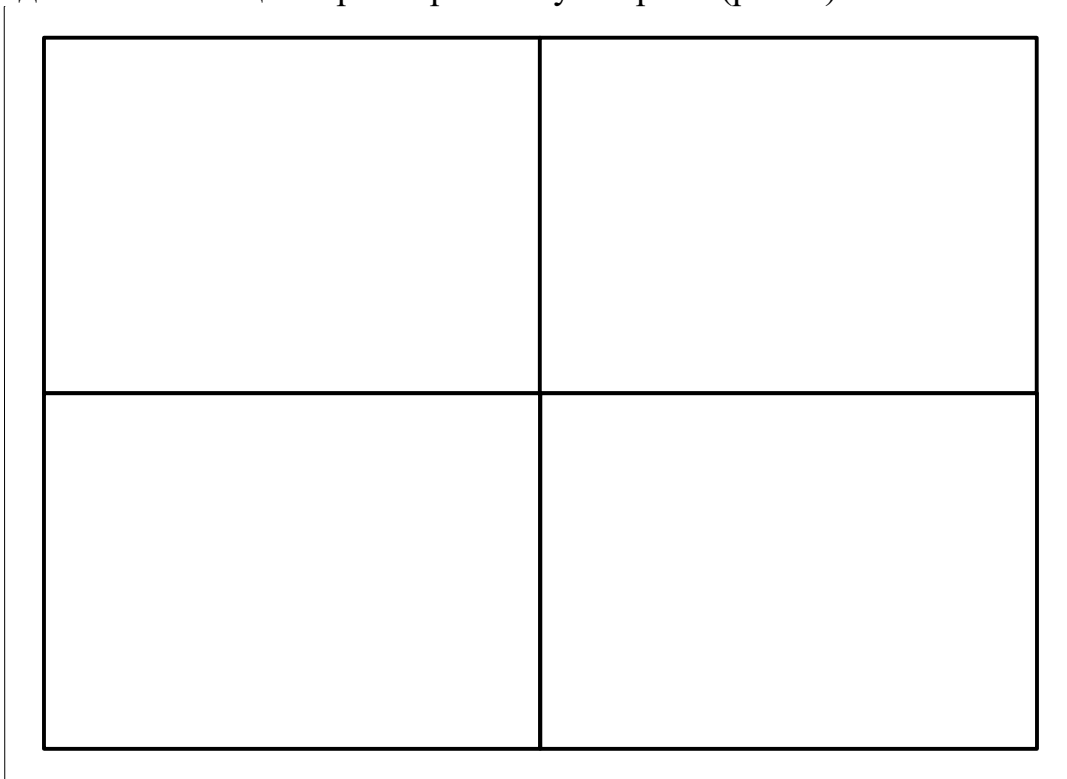

Рис. 2. Схема оцінки стану соціально спрямованих потреб за методикою «Аналіз соціально спрямованих потреб особистості» (АССПО)

Результати оцінки соціально спрямованих потреб, які потрапили до зони А (потреба неактуальна та задоволена), свідчать про високий рівень розвитку даної потреби, при якому суб'єкт володіє достатнім арсеналом засобів її задоволення. Якщо підсумкова оцінка відповідає квадрату В (потреба актуальна та задоволена), це свідчить про значну розвиненість потреб. Суб'єкт швидко розпізнає та усвідомлює виникнення нової актуальної потреби, володіє досить широким арсеналом засобів її задоволення і вміє своєчасно їх застосовувати, залежно від зміни ситуації. Зона Д (потреба актуальна та незадоволена) представляє стан фрустрації, що виникає при блокаді актуальних потреб та перешкоді для реалізації мотивованої поведінки. Потрапляння до зони С (потреба неактуальна та незадоволена) свідчить про

відсутність у полі свідомості певної потреби. Повна недоступність предмета потреби означає, що психологічна дистанція до мети нездолана, а актуальна потреба не виникає (або витісняється у підсвідомість). Результати апробації розробленої методики, перевірки надійності та валідності засвідчили її діагностичну цінність та можливість використання як у наукових, так і в дослідницьких цілях.

Дослідження рівня розвитку представлених у моделі соціально спрямованих потреб показало наявність неодномірності щодо їх актуальності та задоволеності в осіб юнацького віку. Отримані дані представлені в табл.1.

Таблиця 1

**Рівні актуальності та задоволеності соціально спрямованих потреб
у юнаків (% , n=200)**

	Повністю задоволена	Частково задоволена	Незадоволена	Актуальна	Частково актуальна	Неактуальна
Потреба у визнанні	10,5	32	7,5	22,5	21,5	6
Потреба у владі	7,5	35	7,5	18,5	26,5	5
Потреба у схваленні	14,5	29	6,5	11	29	10
Потреба у спілкуванні	12	29	9	19,5	25,5	5

Встановлено, що у юнаків найбільшою мірою задоволена потреба у схваленні. 49 % досліджуваних потрапили до зони А (потреба задоволена та неактуальна). До зони В (потреба актуальна та задоволена) – 9%. У цих досліджуваних склалися сталі відносини в референтних групах, де їх поведінка повністю схвалюється. До зони D (потреба актуальна та незадоволена), що свідчить про стан фрустрації цієї потреби, потрапили 42% досліджуваних. Саме ці досліджувані готові вживати активні дії, щоб отримати моральну підтримку, симпатію оточуючих, проте не володіють відповідними засобами, якостями, знаннями, вміннями.

Достатньою мірою у більшості досліджуваних задоволена також потреба у спілкуванні. За цією потребою до зони А потрапили 34,5 % респондентів, у даному випадку потреба в контактах є досить низькою, досліджувані визначають її як неактуальну для себе. До зони В – 18,5 % досліджуваних, у яких вона є актуальною та задоволеною, їх відрізняє наявність постійних комунікативних зв'язків та широкого кола осіб, з якими вони підтримуються, ці досліджувані володіють достатнім арсеналом комунікативних навичок. У 1 % діагностувалося потрапляння до зони С (депривація потреби), що свідчить про об'єктивно відсутній доступ до об'єкта задоволення потреби або відсутність даної потреби у полі свідомості індивіда. У зоні D знаходиться 46 % досліджуваних, що свідчить про фрустрацію потреби та необхідність проведення корекційної роботи.

При аналізі рівня розвитку потреби у визнанні встановлено, що до зони А потрапило 33,5% досліджуваних. Вони володіють достатнім поведінковим арсеналом для задоволення цієї потреби, усвідомлюють вимоги референтної групи та відповідають критеріям успішності. До зони В потрапило 19,5 % досліджуваних, вони здатні усвідомлювати виникнення потреби та володіють засобами її

задоволення. 47 % досліджуваних юнаків демонструють фрустрацію потреби у визнанні, на що вказує розташування у зоні D. Вони відчують посилення прагнень завоювати пошану та здобути славу, але така амбітність не знаходить свого адекватного вияву.

Потреба у владі за аналізованими критеріями має такий розподіл: до зони А потрапили 36,5 % досліджуваних, до зони В – 13,4 % (досліджувані, які характеризуються свідомим бажанням влади та керівництва і проявляють активність для її задоволення), до зони D – 50% досліджуваних, які відчують потяг до влади, але не володіють в достатній мірі засобами задоволення цієї потреби.

Отримані дані вказують на дійсну важливість та значущість для юнаків комплексу виокремлених соціально спрямованих потреб, їх відповідність провідним мотиваторам у цьому віці. На етапі студентського життя найбільш задоволеною серед них є потреба у схваленні, а найменш – потреба у владі.

Дослідження проведене за допомогою стандартних методик, у цілому, підтвердило представлені результати щодо рівня задоволеності потреб у визнанні, схваленні, спілкуванні, досягненні. Також встановлено, що міра задоволення й інших потреб переважної більшості респондентів знаходиться в зоні часткового задоволення. Це стосується матеріальних потреб та потреби у безпеці, що є частково задоволеними у 69 % випробовуваних, повністю задоволеними – у 25% (найбільший відсоток порівняно із задоволеністю інших потреб) та незадоволеними у 6 % досліджуваних (найнижчий відсоток порівняно з незадоволеністю інших потреб). Потреби у міжособистісній взаємодії є частково задоволеними у 67% випробовуваних, незадоволені – у 9 % та задоволені – у 24 %. За середніми оцінками у вибірці потреба у самореалізації є незадоволеною у 23 %, повністю задоволеною у 21 % та частково незадоволеною у 56 %.

У юнацькому віці активізується прагнення реалізації власного потенціалу, загострюються переживання, пов'язані з майбутніми успіхами в особистому та професійному житті, матеріальним достатком і благополуччям. Часткова незадоволеність основних потреб у більшості досліджуваних вказує на те, що потреби актуалізуються у свідомості, але юнаки та дівчата ще не володіють повною мірою засобами їх задоволення. Низхідна ієрархічна послідовність міри незадоволеності основних потреб юнацтва має такий вигляд: потреби у самовираженні, у визнанні, матеріальні, потреба у міжособистісній взаємодії та потреба у безпеці.

Дослідження виявило вікову диференціацію в характеристиках потребової сфери юнацтва, а саме: помічено статистично значущі відмінності у вираженості потреби у спілкуванні між представниками періодів ранньої та пізньої юності: між особами 17 та 19 років ($t = 3,16; p \leq 0,05$); між особами 17 та 21 років ($t = 3,10; p \leq 0,05$). Високі показники даної потреби у досліджуваних раннього юнацького віку (переважно студентів першого курсу навчання) пояснюється розширенням інтересів, видів діяльності, появою нових стосунків. Частота та емоційний тон соціальних контактів у новому студентському колективі відрізняється від звичного для індивіда шкільного середовища, тому дана потреба актуалізується, адже соціальна дистанція між ним та іншими особами в групі більша, ніж він того бажає. Вираженість потреби у спілкуванні відрізняється між представниками 1-х та 2-х курсів ($t = 2,13$;

$p \leq 0,05$). З віком спостерігається загальне зниження даної потреби, у представників експериментальної вибірки пізнього юнацького віку (19–21 років) вона загалом нижча, ніж у сімнадцятирічних.

У сімнадцятирічних рівень потреби у схваленні вищий, ніж у осіб 19 та 20 років. Досліджувані 16–17-літнього віку перебувають на етапі ранньої юності, який характеризується вимогливістю і критичністю щодо інших, безкомпромісністю у відносинах. Тому високий рівень вказаної потреби на даному віковому проміжку викликаний бажанням бути прийнятим групою, необхідністю уникнути осуду з боку її членів, а також відчувати підтримку. Надалі у представників старшого юнацького віку актуальність потреби у схваленні менш виражена та, будучи достатньо задоволеною у сприятливих умовах, здебільшого не виходить на перші позиції.

Загалом встановлено, що матеріальні потреби та потреби у визнанні та самореалізації мають тенденцію до посилення з переходом до зрілої юності, а потреби у безпеці, схваленні та спілкуванні, що домінують у представників раннього юнацтва, з віком послаблюються.

Кореляційний аналіз показав прямий значимий взаємозв'язок показників таких потреб: матеріальні блага та відчуття безпеки ($r = 0,19$); потреба у визнанні та у досягненні ($r = 0,25$). За даними кореляційного аналізу, з'ясувалось, що існує прямий кореляційний зв'язок між потребою у міжособистісній взаємодії та потребами у самоактуалізації ($r = 0,23$), схваленні ($r = 0,30$), спілкуванні ($r = 0,33$). У свою чергу, потреба у схваленні та потреба у спілкуванні також корелюють між собою ($r = 0,43$). Крім того, існує значимий зворотній кореляційний зв'язок між потребою у міжособистісній взаємодії та потребою у визнанні ($r = -0,38$). Узагальнення отриманих даних показало наявність певних угруповань зв'язків: виділена група матеріально-фізіологічних потреб (матеріальні потреби, потреба у безпеці) та група соціально спрямованих потреб (соціальні потреби, потреба у спілкуванні, потреба у схваленні, потреба у самоактуалізації). Цікаво, що потреби у визнанні та досягненні пов'язані тільки одна з одною.

Виявлено взаємозв'язки показників, що характеризують потреби та властивості особистості. Потреба у безпеці додатно корелює з фактором G^+ «висока нормативність поведінки» ($r = 0,362$; $p \leq 0,01$). Високий рівень актуальності вказаної потреби пов'язаний зі свідомим дотриманням норм та правил поведінки, точністю та відповідальністю. Зворотні зв'язки з цим фактором відзначаються в показника потреби у самовираженні ($r = -0,258$; $p \leq 0,01$), отже високий рівень даної потреби пов'язаний зі схильністю до непостійності, незалежності. Встановлені зворотні зв'язки між потребою у міжособистісній взаємодії та фактором A^- «замкнутість» ($r = -0,213$; $p \leq 0,05$), що вказує на загострення цієї потреби при наявності таких рис, як відлюдкуватість, критичність, непохитність, байдужість, недовірливість, скептичність, похмурість. Потреба у визнанні корелює з фактором I^+ «чуттєвість» ($r = 0,238$; $p \leq 0,05$). Це свідчить про те, що висока актуальність даної потреби в осіб юнацького віку пов'язана з такими рисами, як прагнення до заступництва, метушливість, неспокійність, очікування уваги від оточуючих, нав'язливість, пошук допомоги і симпатії. Потреба у схваленні корелює з факторами F^+ «експресивність» ($r = 0,226$; $p \leq 0,01$), N^+ «дипломатичність» ($r = 0,204$; $p \leq 0,01$), що представлені такими рисами: веселість, говірливість, енергійність, проникливість, хитрість,

вміння «зрізати кути». Потреба у спілкуванні корелює з факторами F^+ «експресивність» ($r = 0,240$; $p \leq 0,05$) та $Q3^+$ «високий самоконтроль» ($r = 0,219$; $p \leq 0,05$), тобто високий рівень її актуальності взаємопов'язаний з такими властивостями особистості, як життєрадісність, імпульсивність, говірливість, здатність підпорядкувати собі, діяти за планом, ефективно лідирувати.

Отже, проведене дослідження дозволило виявити особливості розвитку потребової сфери осіб юнацького віку, зокрема соціально спрямованих потреб: потреби у досягненні (визнанні), владі (домінуванні), схваленні, спілкуванні (приналежності). Значні показники незадоволеності цих потреб вказують на доцільність допомоги у подоланні станів фрустрації або депривації, що спонукало до розробки відповідної програми їх розвитку.

У *третьому розділі* «**Експериментальна програма розвитку соціально спрямованих потреб**» обґрунтовано, розроблено та апробовано програму, спрямовану на подолання станів фрустрації, депривації соціально спрямованих потреб осіб юнацького віку шляхом освоєння індивідом засобів відновлення рівноваги між Я і соціальним довкіллям.

Основна ідея програми розвитку соціально спрямованих потреб полягає в активному впливі експериментальної ситуації на досліджуваного з метою: а) посилення рефлексії індивідом власної потребової сфери; б) усунення станів фрустрації чи депривації потреб шляхом зменшення рівня їх незадоволеності чи актуальності; в) оптимізації розвитку соціально спрямованих потреб шляхом вдосконалення та розширення кола способів їх задоволення; д) формування навичок саморегуляції, самостійного пошуку адаптивних способів вирішення проблеми незадоволеності потреб шляхом створення нових ресурсів – функціональних еквівалентів задоволення соціально спрямованих потреб; е) досягнення стану стійкого емоційного піднесення. Теоретичною основою такого підходу є ідеї К. О. Абульханової-Славської, Л. С. Виготського, Г. С. Костюка, О. М. Леонтьєва, С. Д. Максименка, С. Л. Рубінштейна, які торкаються психологічних аспектів активності особистості.

Для участі у формувальному експерименті було обрано досліджуваних, у яких за результатами діагностики за методикою «Аналіз соціально спрямованих потреб» у зоні D (актуальна та незадоволена) відзначалося більше однієї соціально спрямованої потреби. У вибірку увійшло 60 осіб, з яких було сформовано експериментальну та контрольну групи по 30 осіб у кожній. Програма розрахована на проведення індивідуальних занять, загалом з учасниками експериментальної групи було проведено 60 занять. Контрольну перевірку в обох групах було проведено через півроку після початку експерименту.

У цілому, робота складалася з таких етапів: 1) *включення* (актуалізація попередніх досягнень, аналіз потреб в їх актуальній і перспективній ієрархії, виклик допитливості, акцентуація на відносній незадоволеності, апеляція до актуальних для досліджуваного соціально спрямованих потреб із зони задоволених); 2) *аналіз вихідних даних* (формулювання потреби, уточнення її розуміння, співвіднесення суб'єктивних уявлень досліджуваного про потребу з її об'єктивним складом, окреслення предмета потреби); 3) *цілепокладання* (приймання досліджуваним рішення щодо мети – пошук шляхів задоволення потреби чи зменшення її

актуальності; 4) *планування* (аналіз наявної життєвої ситуації, фактів сторонньої участі, способів задоволення потреби, виділення труднощів); 5) *стимулювання* (актуалізація емоцій шляхом гіпотетичного виведення даної потреби у зону задоволеності та побудови стратегії задоволення).

Після формувального експерименту зафіксовані зміни показників задоволеності-незадоволеності та актуальності-неактуальності соціально спрямованих потреб в експериментальній групі, що дозволило встановити випадки переходу цих потреб із зони фрустрації D до зон задоволеності A і B. Порівняння результатів діагностики соціально спрямованих потреб в експериментальній та контрольній групах до та після формувального експерименту представлено у табл. 2. Статистично значущих змін (за t-критерієм Стьюдента) у показниках задоволеності чи актуальності соціально спрямованих потреб в учасників контрольної групи не зафіксовано.

Таблиця 2

**Результати діагностики соціально спрямованих потреб
в експериментальній та контрольній групах до та після
формуального експерименту (у %, n=60)**

Групи	Зони	Соціально спрямовані потреби							
		До експерименту				Після експерименту			
		Визнання (досягнення)	Влада (домінування)	Схвалення	Спілкування (приналежність)	Визнання (досягнення)	Влада (домінування)	Схвалення	Спілкування (приналежність)
Експериментальна	Зона А	6	16	14	4	4	14	26	6
	Зона В	10	4	2	8	22	12	4	24
	Зона D	14	10	14	16	4	4	0	0
Контрольна	Зона А	6	18	16	4	6	18	16	4
	Зона В	8	2	2	8	8	2	2	8
	Зона D	16	10	12	18	16	10	12	18

Встановлено зростання задоволеності ($t = 2,19$) та збереження рівня значимості ($t = 0,02$) потреби у досягненні (визнанні), що здобуто за рахунок успішного засвоєння та використання на практиці стратегій, спрямованих на активізацію захопленості роботою, її ретельним виконанням та обов'язкове визначення особистістю позитивних результатів своєї праці, констатування якості роботи як самостійно, так і референтними особами.

За результатами формуального експерименту відбулися статистично достовірні зміни у показниках потреби у владі (домінуванні) у бік збільшення її задоволеності ($t = 2,32$), при цьому зміни актуальності даної потреби виявилися статистично несуттєві ($t = 0,23$). Завдяки завданням програми, спрямованим на актуалізацію емпатії, альтруїстичних емоцій, потреба у владі розвивалася у

напрямку досягнення гуманістично орієнтованих цінностей, бажання влади «для інших», сприяння, заступництва іншим людям, намагання приносити людям радість і щастя. Таким чином, збільшення рівня контролю над ресурсами домінування та влади у референтному середовищі у випадку подальшої реалізації потреби стає чинником психологічно позитивних для індивіда та корисних для суспільства дій.

У ході експерименту зафіксовано зростання задоволеності потреби у приналежності (спілкуванні) ($t = 3,94$) при збереженні її актуальності ($t = 0,21$). Така динаміка пояснюється позитивними змінами в усуненні існуючих протиріч між домаганнями на спілкування і реальними можливостями їх реалізації, яке відбулося завдяки окресленню шляхів оптимізації комунікації у референтних групах.

Зростання задоволеності вищевказаних потреб, їх вихід із зон фрустрації у досліджуваних експериментальної групи, одночасно зі збереженням бажаності (рівня актуальності), є показником успішного засвоєння та використання на практиці стратегій задоволення соціально спрямованих потреб у ході формувального етапу дослідження.

Потреба у схваленні, висока актуальність якої викликана прагненням отримати похвалу, а незадоволеність, спричинена неможливістю повністю уникнути осуду оточення, підлягала дії методів зниження потребової напруги (позбавлення прагнення сподобатися будь-кому, підвищення відповідальності та самостійності, розвиток комунікативної сміливості). У наслідок цього дана потреба відрізняється динамікою розвитку від інших, а саме: виявлено ріст задоволеності даної потреби ($t = 3,67$) при одночасному суттєвому зниженні рівня її актуальності ($t = 3,91$). Обстежувані більшою мірою почали відчувати власну значущість, впевненість, що супроводжувалося зменшенням інтенсивності бажання отримати схвалення соціуму та спричинило вихід із зони фрустрації.

У ході експерименту відкореговано процес розвитку соціально спрямованих потреб студентів шляхом розширення їх уявлень про власну потребову сферу і відкриття нової точки зору на способи та засоби задоволення потреб, посилення рефлексії. У досліджуваних розвинулось прагнення до самостійності, з одночасним прийняттям відповідальності за свої потреби, рішення та дії, посилилося устремління до власного благополуччя та добробуту оточуючих, доброзичливих стосунків з ними, що свідчить про загальну позитивну динаміку просоціального розвитку потребової сфери. Порівняльний аналіз результатів контрольної та експериментальної груп показав стійкість досягнутих змін, чим підтвердив ефективність апробованої програми розвитку соціально спрямованих потреб особистості. Таким чином, доведено припущення про те, що розвиток соціально спрямованих потреб є ефективним за умови рефлексії потребової сфери, а також оволодіння стратегією, тактикою, засобами та способами задоволення потреб шляхом їх усвідомлюваного спрямування.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове наукове вирішення проблеми розвитку соціально спрямованих потреб у юнацькому віці. Розробка цієї проблеми включала в себе уточнення поняття «соціально спрямовані потреби» та виокремлення їх видів, домінуючих у юнацькому віці; розробку та

апробацію діагностичної методики; дослідження особливостей соціально спрямованих потреб у ранньому та зрілому юнацькому віці; розробку та апробацію програми їх розвитку.

1. Теоретичні підходи до вивчення соціально спрямованих потреб ґрунтуються на ідеях нужди, відносин між суб'єктом та об'єктом потреби, станів психічної напруги та суспільно корисних способів її зниження. Сутність соціально спрямованих потреб розглядалась нами як система спонукання індивіда до здійснення відповідних цільових дій, як навчання засобам їх задоволення з огляду на категорії мотивації, причини та наслідку, явища та його сутності, змісту та форми, що уможлиблює їх розуміння в особистісно-діяльній парадигмі як виду вищих потреб.

Відповідно до цього соціально спрямовані потреби розглядаються як інтернальний регулятор соціального буття людини, що допомагає відновити порушену рівновагу між нею і середовищем, усвідомити необхідність досягти бажаних умов їх реалізації у відповідності з власним баченням себе, своїх соціальних ролей та успішності їх виконання, що надалі визначає особливості поведінкових реакцій у відповідь.

2. Соціально спрямовані потреби, як внутрішній організуючий принцип соціального функціонування індивіда, суб'єктивно переживаються людиною як протиріччя між власними уявленнями про належне та реальним станом речей. Вирішення цього протиріччя відбувається шляхом постановки мети на основі усвідомленої мотивації, освоєння засобів реалізації соціально спрямованої потреби, активації механізмів пошуку, мобілізації енергії з метою оволодіння предметом потреби. Розуміння предмета потреби, дійових засобів відновлення порушеної рівноваги між Я і соціальним довкіллям вказує на особливості уявлень індивіда юнацького віку про себе та власну соціальну значущість.

У соціально спрямованих потребах представлено зміст і функцію спрямованості особистості щодо інструментальної активності у соціальному та предметному середовищі. В особистості юнацького віку це виражається у таких взаємовідносинах із соціальним довкіллям: а) вплив суб'єкта на соціум у реалізації *потреби у владі (домінуванні)*; б) вплив соціуму на суб'єкт, що сприймається відповідно до *потреби у схваленні*; в) встановлення реципрокних відношень між суб'єктом і соціумом як реалізація *потреби у спілкуванні (приналежності, міжособистісної взаємодії)* та *потреби у досягненні (визнанні, успішності, повазі)*.

Доведено, що період юності є сензитивним для розвитку потребової сфери особистості, зокрема соціально спрямованих потреб.

3. Створено та апробовано оригінальну методику діагностики соціально спрямованих потреб, яка дозволяє виявити особливості стану їх усвідомлення, задоволеності та актуальності.

Визначено, що при високому рівні розвитку потреб незалежно від значущості (актуальності) даної потреби для індивіда у поточний момент її оцінка знаходиться у межах зон задоволеності, якщо суб'єкт володіє достатнім арсеналом засобів її задоволення, вміє своєчасно їх застосовувати, залежно від зміни ситуації, швидко розпізнає та усвідомлює виникнення нової актуальної потреби. Потрапляння потреби до зон фрустрації свідчить про готовність особистості юнацького віку

вживати активні дії, щоб отримати моральну підтримку, схвалення оточуючих, досягти визнаної успішності у виконанні будь-яких дій чи зайняти домінуючу позицію у групі, що відповідає провідним соціально спрямованим потребам, проте вони не володіють необхідними засобами, якостями, знаннями, вміннями для реалізації успішних стратегій задоволення даного виду потреб на новому онтогенетичному етапі.

4. Експериментально доведено значущість для сучасного юнацтва комплексу виокремлених соціально спрямованих потреб, їх відповідність провідним мотиваторам у цьому віковому періоді. При цьому на етапі студентського життя найбільш задоволеною серед них є потреба у схваленні, а найменш – потреба у владі, що віддзеркалює вікові особливості розвитку юнаків та юнок: особистісне та професійне самовизначення, усвідомлення себе суб'єктом власної життєдіяльності, встановлення позиції активного суб'єкта суспільства, пошук сенсу життя. Виявлено, що у соціально спрямованих потребах представлено зміст і функцію спрямованості особистості щодо інструментальної активності у соціальному та предметному середовищі.

5. Виявлено такі *вікові* особливості розвитку потребової сфери сучасного юнацтва: часткове задоволення основних потреб; висока актуалізованість соціально спрямованих потреб у свідомості; низька осмисленість засобів та способів їх задоволення. Особливістю *динаміки* змін потребової сфери у юнацькому віці є: зниження з віком показників міри актуальності потреби у безпеці; зниження показників актуальності соціально спрямованих потреб у спілкуванні, а також у схваленні; загальна тенденція до налагодження частоти та емоційного тону соціальних контактів, зменшення соціальної дистанції між індивідом та іншими особами в групі до рівня бажаності; посилення актуальності матеріальних потреб, потреби у визнанні (досягненні успіху) та самореалізації з переходом до зрілої юності.

6. Виявлено зв'язки між потребами особистості та рисами особистості в осіб юнацького віку, що вказують на можливість таких узагальнень. Актуалізована незадоволена соціально спрямована потреба сприяє закріпленню певних рис особистості, що призводять до її задоволення. Незадоволеність соціально спрямованої потреби при виражених рисах, що мають сприяти задоволенню, свідчить про її недостатній розвиток, а саме – про невелику кількість засобів її задоволення. Певні властивості особистості сприяють або перешкоджають актуалізації соціально спрямованих потреб.

7. Доведено, що під час апробації програми підвищення рівня задоволення потреб у досягненні успіху (визнанні), владі (домінуванні) та спілкуванні (приналежності), при збереженні високого рівня їх актуальності, відбулося за умови оволодіння стратегією, тактикою, ефективними засобами та способами задоволення, шляхом їх цілеспрямованого усвідомлення. Одночасно перехід потреби у схваленні із зони фрустрації та депривації відбувся за зміненим алгоритмом, що спрямований на зменшення її загальної значимості. Отримані результати свідчать про загальну позитивну динаміку просоціального розвитку потребової сфери особистості юнацького віку та ефективність розробленої розвивальної програми.

Перспективи подальшого дослідження проблеми розвитку соціально

спрямованих потреб особистості полягають в уточненні його механізмів у гендерному, віковому та соціально-економічному аспектах, дослідженні змісту та форми прояву інших соціогенних проблем студентів різного напрямку професійної освіти, шляхів їх активізації.

Основні положення і результати дослідження відображено в таких публікаціях автора:

1. Майданюк О. О. Вплив соціальної потреби у схваленні на формування конформності / О. О. Майданюк // Наука і освіта. – 2009. – № 8. – С. 30 – 34.
2. Майданюк О. О. Роль соціальної потреби у схваленні при формуванні толерантної особистості / О. О. Майданюк // Наука і освіта. – 2010. – № 1. – С. 38 – 42.
3. Майданюк О. О. Вплив соціальної потреби у схваленні на реалізацію креативних ресурсів особистості / О. О. Майданюк // Наука і освіта. – 2010. – Спецвипуск. – С. 335 – 339.
4. Майданюк О. О. Ровиток соціально спрямованих потреб як кризовий чинник у юнацькому віці / О. О. Майданюк // Актуальні проблеми психології: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості / за ред. С. Д. Максименка, М. В. Папучі. – Київ, 2011. – Том 11. – Вип. 4. – Ч. 2. – С. 3 – 9.
5. Майданюк О. О. Психологічні особливості формування соціально спрямованих потреб у юнацькому віці / О. О. Майданюк // Наука і освіта. – 2011. – № 11. – С.101–105.
6. Майданюк О. О. Особливості корекційної роботи із соціально спрямованими потребами особистості у юнацькому віці / О. О. Майданюк // Наука і освіта. – 2012. – № 10. – С.160–164.
7. Майданюк О. О. Актуальність дослідження соціально спрямованих потреб особистості у юнацькому віці / О. О. Майданюк : матеріали II відкр. міжнар. наук. форуму ["Современные тенденции в педагогическом образовании и науки Украины и Израиля: путь к интеграции"], (Одеса, 24 жовтня 2011 р.) / МОНМС України, Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського, Університетський центр Аріель в Самарії (Ізраїль). – Самарія. Total Graphics, 2011. – С.53 – 54.

АНОТАЦІЇ

Майданюк О.О. Особливості розвитку соціально спрямованих потреб особистості у юнацькому віці. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Одеса, 2013.

У дисертації досліджено проблему розвитку соціально спрямованих потреб особистості у юнацькому віці.

Соціально спрямовані потреби визначено як інтернальний регулятор соціального буття людини, який допомагає відновити порушену рівновагу між суб'єктом і соціумом при відсутності бажаних умов, відповідних його власним уявленням про себе і власну соціальну значущість, які визначають особливості його

реакції у відповідь. Розроблено та науково обґрунтовано модель розвитку соціально спрямованих потреб особистості у юнацькому віці, виділено основні їх види: потреби у владі, досягненні, схваленні та спілкуванні.

З'ясовано вікові особливості соціально спрямованих потреб особистості, показано їх місце у структурі потреб юнаків, а також зв'язки між потребами та рисами особистості.

Розроблено та успішно апробовано методику діагностики соціально спрямованих потреб «Аналіз соціально спрямованих потреб особистості». Впроваджено програму з розвитку соціально спрямованих потреб, наведено результати апробації, що засвідчують її ефективність та придатність до впровадження.

Ключові слова: потреба у владі, потреба у досягненні, потреба у схваленні, потреба у спілкуванні, розвиток потреб, соціально спрямовані потреби, юнацький вік.

Майданюк Е. А. Особенности развития социально направленных потребностей личности в юношеском возрасте. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Государственное учреждение «Пивденноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2013.

В диссертации исследована проблема развития социально направленных потребностей личности в юношеском возрасте. Работа содержит теоретическое обоснование, методологические, методические основы и результаты эмпирического исследования по данной проблематике.

Разработана и научно обоснована теоретическая модель развития социально направленных потребностей личности в контексте личностно-деятельностного подхода, выделены основные социально направленные потребности юношеского возраста, описаны особенности развития потребностей во власти (доминировании), достижении успеха (признании), общении (принадлежности) и одобрении.

Общая закономерность развития социально направленных потребностей заключается в функциональном сочетании субъекта и объекта потребности в контексте процессов межличностного взаимодействия, которые побуждают индивида к поиску средств установления и поддержания состояния равновесия между ними. Социально направленные потребности определены как интернальный регулятор социального бытия человека, который помогает восстановить нарушенное равновесие между субъектом и социумной средой при отсутствии желаемых условий, соответствующих его собственным представлениям о себе и собственной социальной значимости, определяющие особенности его реакции. Разрешение этого противоречия происходит путем постановки цели на основе осознания значимости предмета, активации механизмов поиска, мобилизации энергии с целью овладеть предметом потребности

Разработана и успешно апробирована методика диагностики социально направленных потребностей «Анализ социально направленных потребностей личности». Выявлены возрастные особенности социально направленных

потребностей личности, показано их место в структуре потребностей, а также связи между потребностями и чертами личности у лиц юношеского возраста. Определены особенности развития социально направленных потребностей личности в юношеском возрасте.

Разработана программа по развитию социально направленных потребностей у студентов высших учебных заведений, приведены результаты ее экспериментального внедрения. У испытуемых зафиксированы случаи перехода этих потребностей из зон фрустрации к зонам удовлетворенности, которые произошли в ходе формирующего эксперимента благодаря изменению показателей удовлетворенности-неудовлетворенности и актуальности-неактуальности.

Сравнительный анализ результатов первичной и контрольной диагностики контрольной и экспериментальной групп показал устойчивость достигнутых результатов в развитии потребностной сферы, чем подтвердил эффективность апробированной комплексной программы. Доказано предположение о том, что развитие социально направленных потребностей является эффективным при условии рефлексии потребностной сферы, а также овладении стратегией, тактикой, средствами и способами удовлетворения потребностей путем их осознаваемого направления.

Ключевые слова: потребность во власти, потребность в достижении, потребность в одобрении, потребность в общении, развитие потребностей, социально направленные потребности, юношеский возраст.

Maydanyuk O.O. Features of the development of socially oriented needs of the individual in the young age. - Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of psychological sciences, specialty 19.00.07 - pedagogical and age psychology. - Official "Southern National Pedagogical University Ushinsky", Odessa, 2013.

The thesis investigates the problem of socially oriented needs of the individual in the youth.

Socially oriented needs are identified as an interior regulator of social life of a person, which helps to restore the imbalance between the subject and society in the absence of the desired conditions relevant to his own ideas about himself and his own social value that determine the characteristics of its reaction in response. The model of socially oriented needs of the individual in the youth is worked out and scientifically-based, the main types of it are identified: the need for power (domination), achievement (recognition), communication (preference) and approval.

Age-related features of socially oriented needs of the individual are shown, also their place in the structure of needs is described as well as the correlation between needs and personality traits. The features of socially oriented needs of the youth are identified.

Methods of diagnosis of socially oriented needs are worked out and successfully approved: "Analysis of socially oriented needs of the individual." Program was implemented for the development of socially oriented needs. The results of experimental implementation of the program are submitted.

Keywords: need for power, need for achievement, need for communication and need for approval, development of needs, socially oriented needs, youth.